

Nr 15.

Ankom till riksdagens kansli den 16 februari 1934 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående revision av lagstiftningen om fri rättegång.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 301, vilken behandlats av första lagutskottet, har herr *Olofsson* i Digernäs m. fl. under uppgift, att lagen om fri rättegång lämnade vissa tillfällen till missbruk, hemställt, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om förslag i syfte, som i motionen närmare framhållits, och att detta förslag måtte föreläggas nästa års riksdag.

I motionen anföres, bland annat:

»När lagen om fri rättegång stiftades, var syftet att bereda omedelade personer möjlighet att få sin rätt i största möjliga mån tillgodosedd, utan att ekonomiska förhållanden kunde lägga hinder i vägen. Rättssynpunkten skulle vara det enda avgörande. Förhållandena på grund av denna lag ha emellertid gestaltat sig på ett sätt, som nog icke lagstiftarna hade åsyftat. För att belysa frågan härutinnan, torde det vara mest klarläggande att ge ett exempel på huru lagen i många fall kan verka, så att densamma i stället för att bli ett rättsskydd lämnar möjlighet till förföljelse. Enligt lagens bestämmelser äger en part, som vid första rättsinstansen erhållit fri rättegång, även i fortsättningen vid högre instanser rätt att begagna sig av samma förmån. Följden härav är den, att en part, låt oss säga av rent okynne eller hämndgirighet, kan öppna en rättegång och fullfölja rättegången under ett flertal år genom att vädja till högre instanser, vilket möjliggöres genom fria rättegångskostnader. På så sätt åsamkas dels staten säkerligen många onödiga utgifter, och dels många oskyldiga personer ett långvarigt lidande, oavsett de utgifter, som alltid följa med en längre rättegång. Saken har diskuterats man och man emellan, att någon ändring i detta avseende måste ske, och vi tro oss kunna stödja oss på en utbredd opinion, när vi framföra denna fråga inför riksdagen, som måtte taga frågan i övervägande för att åvägabringa en modifikation i lagen, varigenom missbruk i möjligaste mån kan undvikas. Vi äro medvetna om att en lagändring i berörda avseende kommer att stöta på stort motstånd; en framkomlig väg för att minska ett obehörigt anlitage av fri rättegång vore måhända, att frågan om fria rättegångskostnader skulle prövas icke endast vid första rättsinstansen utan även vid varje följande instans, så att en part icke utan vidare kan åberopa sig på rättigheten till fria rättegångskostnader på grund av att denna rättighet blivit beviljad i underrätten.»

Enligt 1 § i lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång må vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i jorddelningsmål och i vattenmål fri rättegång i visst mål beviljas den som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Fri rättegång må dock ej beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning, ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång. I brottmål, där brottet är sådant att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Förmånen av fri rättegång kan bland annat innefatta rätt att på det allmännas bekostnad erhålla biträde i rättegången. Enligt 5 § må sålunda, om part som beviljats fri rättegång finnes icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans anhängiggörande eller utförande, lämplig person förordnas att därvid biträda honom. Där ej omständigheterna annat påkalla, bör emellertid med beslut angående förordnande att biträda part med talans utförande anstå till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit att behov av biträde föreligger. Vid förordnande av biträde skall bland annat iakttagas, att företrädesvis förordnas någon som ej är avlägset boende. Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äger rätten enligt 7 § förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Detsamma gäller där partens talan finnes vara av den beskaffenhet, att fri rättegång icke bort beviljas. Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, är han, då målet fullföljes till hovrätten, enligt 10 § berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta förmånen av fri rättegång, vilken dock icke i och för sig omfattar rätt till biträde. Förutsättning för fri rättegång är därvid att ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats att han utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äger ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning, nyss sagts, där han i föreskriven ordning styrker att han icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Där hovrätt i allo eller huvudsakliga delar bifaller ändringssökande av part, som åtnjuter fri

rättegång i hovrätten, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträde, som parten anlitat för rättegången därstädes, ersättning av allmänna medel. För övrigt skola med avseende å fri rättegång i hovrätt bland annat jämväl tillämpas bestämmelsen i 1 §, att parten icke må komma i åtnjutande av fri rättegång, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning, samt bestämmelsen i 7 §, att rätten kan förordna att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Enligt 11 § skall vad i 10 § är stadgat äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen. I 14 § stadgas slutligen bland annat, att rättegångsbiträde som förordnats enligt ifrågavarande lag skall efter rättens prövning åtnjuta skälig ersättning av allmänna medel för det arbete, han nedlagt å rättegången, så ock för nödvändiga utgifter, därvid hänsyn bör tagas till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Finnes talan utan skäl ha anhängiggjorts eller fullföljts, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

De stadganden i lagen om fri rättegång för vilka nu redogjorts erhöello sin nuvarande lydelse genom ändringar, som genomfördes vid riksdagen år 1929. Föredragande departementschefen anförde i propositionen nr 191 till motivering av ändringarna, bland annat, att den fria rättegången i många fall blivit utnyttjad i en omfattning och på ett sätt som icke kunde anses förenligt med den uppgift i samhällslivet som institutet i fråga borde ha att fylla. Av statsverket hade i de under år 1927 vid allmän underrätt slutligt avgjorda mål, i vilka fri rättegång varit part beviljad, förskjutits ett belopp av i runt tal 565,000 kronor. Därav hade omkring 380,000 kronor utgjorts av arvoden och reseersättningar till rättegångsbiträden. Att utgifterna för berörda ändamål kommit att stiga till så avsevärda belopp syntes framför allt vara beroende därpå att rättegångsbiträde förordnats i långt större omfattning än som vid lagens tillkomst varit avsett. Det syntes departementschefen, att lagstiftningen såväl av omtanke om den fria rättegångens sociala uppgifter som av hänsyn till att staten ej borde ekonomiskt stödja ett i många fall gagnlöst och rent av anstötligt processmakeri icke kunde undgå att vidtaga åtgärder för att stävja de missbruk, vartill de då gällande bestämmelserna givit anledning. Härvid borde emellertid tillses, att ej sådana medel tillgrepes att om ock missbruken därmed skulle undanröjas de fattiga parternas berättigade intressen komme att trädas för när. Följande riktlinjer hade av departementschefen lagts till grund för revisionen av lagen om fri rättegång. Den beslutande myndigheten bereddes tillfälle att vägra fri rättegång, där partens intresse att överhuvud få sin sak prövad av domstol måste anses synnerligen ringa (jfr 1 §). En mera ingående prövning av behovet av biträde borde ske, var-

vid tillsåges att onödigt kostbart biträde icke valdes (jfr 5 §). Domstol bereddes tillfälle att genom nedsättning i arvodet inskrida mot biträde, som utan skäl drivit rättegång (jfr 14 §). Återhållsamhet inom lagens ram med det allmännas utgifter borde inskräpas.

Första lagutskottet anförde i avgivet utlåtande, nr 34, att förslaget som helhet bedömt syntes ägnat att avhjälpa påtalade missförhållanden utan att giva anledning till farhåga att intrång skulle ske å de förmåner i nu förevarande avseende som borde tillkomma obemedlade personer. Utskottet, som i huvudsak tillstyrkte propositionen, uttalade även såsom ett önskemål, att Kungl. Maj:t hade sin uppmärksamhet riktad å frågan huruvida till nedbringande av statsverkets kostnader för den fria rättegången upprättande av ytterligare offentliga rättshjälpsanstalter borde åvägabringas.

Fem reservanter anförde emellertid, att den verkställda utredningen gäve vid handen att mångenstädes missförhållanden med avseende å den fria rättegången icke förefunnes och att på flera orter befintliga missförhållanden vore relativt oväsentliga. De kunde icke finna utrett att en reformering av lagen om fri rättegång vore nödig. Huruvida ett försök att genom lagändringar råda bot på de å vissa håll förekommande missförhållandena ändock borde göras, berodde enligt reservanternas mening framför allt av frågan om de föreslagna lagändringarna kunde genomföras utan förfång för obemedlade parter. De ansåge emellertid, att de föreslagna ändringarna vore ägnade att i detta avseende ingiva allvarliga betänkligheter, samt hemställde att propositionen icke måtte av riksdagen bifallas. Ytterligare en reservant fann ändring i lagen påkallad endast beträffande stadgandena om biträde.

Riksdagen biföll propositionen med viss mindre jämkning i fråga om 14 § i lagen.

Efter de sålunda genomförda ändringarna i lagen om fri rättegång sjönko statens kostnader för sådant ändamål från cirka 565,000 kronor för budgetåret 1928/1929 till cirka 522,500 kronor för budgetåret 1929/1930, samt för vardera av budgetåren 1930/1931 och 1931/1932 till cirka 425,000 kronor.

I årets statsverksproposition anför chefen för justitiedepartementet under andra huvudtiteln rubriken E. Rättegångsväsendet i allmänhet 2. Kostnader som enligt lagen om fri rättegång skola gäldas av allmänna medel, bland annat:

Beträffande ifrågavarande anslag, som av 1931 års riksdag med hänsyn till belastningen å anslaget höjdes från 300,000 kronor med 100,000 kronor till 400,000 kronor, hade den s. k. granskningsnämnden ifrågasatt att anslaget skulle nedsättas med minst 25,000 kronor. Vid anmälan av denna anslagsfråga i föregående års statsverksproposition erinrade jag att Kungl. Maj:t i cirkulär till domstolarna den 24 november 1932 framhållit jämväl angelägenheten därav att, i mål där jämlikt lagen om fri rättegång dylik förmån åtnjötes, beslut om förordnande av biträde i

rättegången eller om inkallande av vittnen där icke meddelades utan att behovet av sådan åtgärd blivit noga övervägt. Jag framhöll vidare, att ehuru jag väntade mig att denna anmodan till domstolarna skulle åstadkomma en minskning av belastningen å anslaget, jag likväl icke vågade föreslå någon sänkning av detsamma, varvid jag hänvisade bland annat därtill, att budgetredovisningarna för budgetåren 1930/1931 och 1931/1932 utvisade en utgift å anslaget under vardera året av omkring 425,000 kronor. Kungl. Maj:t föreslog därefter riksdagen att upptaga anslaget med oförändrat belopp, vilket ock blev riksdagens beslut.

Enligt budgetredovisningen för budgetåret 1932/1933 ha utgifterna å förevarande anslag avsevärt stigit och uppgå för nämnda budgetår till icke mindre än omkring 498,500 kronor. Denna avsevärda höjning av anslagets belastning synes enligt en utredning, som jag låtit verkställa, åtminstone i huvudsak sammanhänga därmed, att antalet personer som beviljats fri rättegång i ej ringa mån stigit. De uppgifter rörande kostnaderna för arvoden till rättegångsbiträden samt för vittnesersättningar, som vid utredningen införskaffats, synas emellertid samtidigt giva vid handen att domstolarna vidtagit åtgärder till nedbringande av dessa kostnader.

För nästkommande budgetår torde försiktigheten bjuda att ej räkna med någon väsentlig förändring beträffande antalet personer, som beviljas fri rättegång. En höjning av anslaget för nämnda budgetår synes därför ej kunna undgås. Med hänsyn till de verkningar av cirkuläret i utgiftsbesparande riktning, som man under nästkommande budgetår har anledning räkna med, torde höjningen av anslaget kunna begränsas till 50,000 kronor. Ifrågavarande anslag bör följaktligen för budgetåret 1934/1935 bestämmas till 450,000 kronor.

I detta sammanhang må anmärkas, att departementschefen tillika under rubriken Understöd åt offentliga rättshjälpsanstalter meddelar, att en igångsatt utredning angående statens medverkan till ytterligare utbyggande av den offentliga rättshjälpen för mindre bemedlade rättssökande ännu ej slutförts.

Det torde numera vara allmänt erkänt, att förmånen av fri rättegång är av stor betydelse för tillvaratagande av obemedlade parter rättsliga intressen. Att ett dylikt institut emellertid kan inbjuda till missbruk ligger i sakens natur. Sedan lagen varit gällande under en tid av omkring tio år, funno sig statsmakterna, såsom ovan nämnts, även föranledda att genomföra vissa ändringar i densamma i syfte att undanröja en del missförhållanden, som under nämnda tid yppat sig. Därvid rädde emellertid enighet, att ej sådana medel finge anlitas att de fattiga parternas berättigade intressen komme att trädas för nära.

Utskottet äger icke någon mera omfattande kännedom om i vad mån domstolarna efter de ändringar som sålunda vidtogos varit i stånd att i större utsträckning än förut tillse att fri rättegång icke beviljas i mål, där en sådan förmån för parten icke är påkallad. Man torde dock icke kunna bestrida, att den uppgift, som härutinnan ålagts domstolarna, alltjämt

Utskottet.

erbjuder vissa vanskligheter. Å andra sidan framgår av redogörelsen härövan, att 1929 års lagstiftning icke varit verkningsslös, enär statsverkets kostnader i mål däri part beviljats fri rättegång sänko avsevärt under de närmaste åren efter lagändringarnas genomförande. Under budgetåret 1932/1933 har emellertid ånyo visat sig en tendens till stegring av kostnaderna. Denna tendens påkallar givetvis uppmärksamhet. Härvid vill utskottet erinra om den utredning som, enligt vad departementschefen anfört i statsverkspropositionen, med anledning av ifrågasatt tendens blivit verkställd inom justitiedepartementet. Nämda utredning visar, att ökningen av statsverkets kostnader i huvudsak beror därpå att antalet parter som beviljats förmånen av fri rättegång stigit. Å detta förhållande i och för sig kan dock icke grundas något antagande, att fri rättegång skulle beviljas i för stor omfattning. Snarare synes man kunna förmoda, att den allmänna depressionen och utbredda arbetslösheten föranlett att fler personer blivit nödsakade att taga nämnda förmån i anspråk.

Ifrågasatt stegring av statsverkets kostnader för fri rättegång kan sålunda enligt utskottets mening icke utgöra tillräckligt skäl att nu taga under överbärande nya ändringar i lagen om fri rättegång i syfte att förhindra missbruk av institutet i fråga. De i motionen anmärkta förhållanden torde icke heller vara av en sådan räckvidd att de motivera en dylik åtgärd. Vad särskilt angår frågan om fri rättegång i överinstans vill utskottet tillägga, att den skriftliga proceduren därstädes torde medföra att överinstansen på det stadium, då frågan om fri rättegång först måste bli föremål för prövning, i allmänhet icke kan bilda sig någon närmare uppfattning om målet. Därest överinstansen såsom motionärerna ifrågasatt likväl alltid skulle vara skyldig ingå i prövning, huruvida med hänsyn till sakens beskaffenhet förmånen av fri rättegång må åtnjutas av parten, komme uppenbarligen de obemedlade berättigade krav ofta att trädas för nära. Finner överinstansen sedermera vid sin slutliga prövning av målet, att parten icke bort åtnjuta fri rättegång, kan den däremot liksom underinstans återkalla denna förmån. Enligt vad utskottet har sig bekant är ett dylikt förfarande icke heller okänt i praxis. Det må för övrigt erinras därom att de förmåner, som fri rättegång i överinstans bereda en part, i allmänhet äro mera begränsade. Sålunda utgå i regel inga vittnesersättningar och vidare kan biträde, som part anlitar i överinstans, icke erhålla ersättning av allmänna medel i annat fall än att parten i allo eller huvudsakliga delar vinner bifall till ändringssökande därstädes.

Utöver vad sålunda anförts vill utskottet slutligen åberopa, att departementschefen enligt vad som framgår av statsverkspropositionen har sin uppmärksamhet riktad på angelägenheten av att statsverkets kostnader för fri rättegång hållas inom tillbörliga gränser och jämväl till domstolarna riktat anmaning om sparsamhet uti förevarande avseende.

Utskottet får alltså hemställa,

att förevarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 16 februari 1934.

På första lagutskottets vägnar:

A. ÅKERMAN.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit:

från första kammaren: herrar *Åkerman*, *Anderson* i Hägelåkra*, *Klefbeck*, *Larson* i Lerdala, *Norling*, *Öhman*, *von Heland* och *Velander*; samt

från andra kammaren: herrar *Linnér*, *Lindqvist**, *K. A. Westman*, *Sjögren*, *Johanson* i Huskvarna, *Björling**, *Johnsson* i Kalmar och *Hermansson**.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Larson* i Lerdala.
